

FOÇA KAZILARI VE KYME SONDAJLARI

EKREM AKURGAL

ÖNSÖZ

1948 yılındanberi Batı Anadolu'da istikşaf ve kazı şeklinde devamlı çalışmalar yapan Ankara Üniversitesi Batı Anadolu Arkeoloji İstasyonu Bayraklı kazılarında sonra Maarif Vekâleti Müzeler Umum Müdürlüğünün iştiraki ile yeni bir faaliyet devresine girmiş ve Foça'da hafriyat yapmağa karar vermiştir. İlk araştırmalara 1952 yılı sonbaharında ve 1953 yılı Temmuz ayında da kazılara başlanmıştır. Tetkik ve hafriyat heyeti Prof. Dr. Ekrem Akurgal'ın başkanlığında Üniversiteden Dr. Yusuf Boysal ve Dr. Baki Ögün, Müzeler Umum Müdürlüğünden Şube Müdürü Ahmet Dönmez, Arkeolog Nihal Koloğlu, İstanbul Müzesinden Nezih Fıratlı ile Münster Üniversitesinin Fakültemiz nezdindeki burslusu olarak Arkeoloji Enstitüsünde okuyan doktora talebesi Bayan Marion Pies'den müteşekkildi.

Batı Anadolu'daki çalışmalarımıza karşı her zaman büyük bir ilgi gösteren Ege Turizm Cemiyeti Foça ve Kyme kazılarını da yakından takibetmiş ve heyetimizle mânen olduğu kadar, maddeten de işbirliği yapmıştır. Bu hususta Ege Turizm Cemiyetine ve Cemiyet Başkanı Suad Yurdkoru'ya teşekkürü bir borç biliriz.

Foça'da kaldığımız müddetçe eski Kaymakam İrfan Haznedar ve yeni Kaymakam Namık K. Şentürk ile Belediye Reisi Mustafa Konuk ve Maarif Memuru Tahsin Öndersev'den görmüş olduğumuz yakın ilgi ve yardım, çalışmalarımızı mühim derecede kolaylaştırmıştır. Her birine ayrı ayrı candan teşekkür ederiz.

Bayraklı kazıları neticesinde Batı Anadolu'nun orta bölgesine ait tarih öncesi kültürleri ile Helen kolonizasyonu mevzuunda belirli bir bilgi elde ettikten sonra, biri aiol, öteki ion yerleşmesi olan Kyme ve Foça'da hafriyat yapmak ele alınması gerekli işlerin başında gelmekte idi. Kyme yazılı kaynaklara göre, en eski Aiol kolonilerinden biri ve bilhassa ziraatçı bir yerleşme olduğundan dolayı daha çok deniz ticareti ile geçinen öteki Helen kolonilerine nazaran ayrıca tetkike değer bir hususiyet arz etmektedir. Foça ise Aiol bölgesi

içinde bir İon yerleşmesi idi ve bilhassa 7. asrın sonu ile 6. asrın ilk yarısında Yunan dünyasında önemli bir mevkie sahip olmak ve Batı Akdeniz'de koloniler tesis etmiş bulunmak bakımından tetkike şayan bir merkezdir. Bundan başka her iki mahalde, evvelce sondajlar yapılmış olmasına rağmen, elde edilen neticelerin yalnız kısmen neşredilmiş ve malzemenin de umumiyetle kaybolmuş bulunması buralarda sistemli çalışmaların yapılmasını zarurî kılıyordu.

FOÇA KAZILARI

Açılan çukurlar ve sondajlar

Foça'da söz konusu olan düşüncelere uygun olarak 1952 yılı Ekim ayında İzmir Müzesi Müdürü Hakkı Gültekin'le yaptığımız bir iki sondajdan sonra, kazılara 1953 yılı Temmuzunda başladık. Arkaik şehrin yarımada üzerinde kâin olduğu 1952 yılı çalışmaları sırasında Aya Fotini Kilisesinin harabesi civarında açılan A çukuru ile aşağı yukarı sabit olmuş bulunduğundan faaliyetimizi Dr. Yusuf Boysal ile yarımada sahası dahilinde tefsif ederek üç ayrı noktada çalışmaya koyulduk. Yarımada açtığımız araştırma çukurlarının üçü, 3 - 4 metrelik Osmanlı, Bizans, Roma ve Yunan devirlerinin döküntü tabakalarından sonra 6. asrın ilk yarısından itibaren muntazam kültür katları vermiştir. Yarımada'nın burun cihetinde, orta mektep binasının yakınında açılan C çukurunda 6. asrın ilk yarısına ait tabaka hemen kaya üstünde bulunmakta idi. Buna mukabil, Yarımada'nın aşağı yukarı orta yerinde, Bayan Nihal Koloğlu tarafından açılan D çukurunda 6. asrın ilk yarısına ait tabakanın altında daha iki yapı katı, aşağı yukarı berzah kısmına yakın yerde açılan A çukurunda ise siyahfigürlü stil seramiği ile başlayıp geç jeometrik seramikle temsil edilen ve yine kaya üzerinde kurulan bir mimari katına kadar giden kalın bir yerleşme tabakası tesbit etmek mümkün olmuştur. Yarımada'nın şimal ucunda bir önemli yapı için düzeltilmiş tesirini yapan ve bugün orta mektep tarafından işgal edilen yüksek kayalık üzerindeki plâtformun denize bakan eteklerinde Bayan Marion Pies tarafından yapılan araştırmada ise geç jeometrik stilde seramik ihtiva eden bir döküntü tabakası meydana çıkarılmıştır.

Arkaik Foça'nın hududunu tâyin etmek ve onun antik devirde bir ada mı, yoksa bir yarımada mı olduğunu tesbit etmek bakımın-

dan berzah üzerine tesadüf eden mezarlık kısmında açılan B sondajında 6. asra kadar giden Bizans seramiğinden daha eski kültür kalıntularına rastlanmamıştır. 1,60 metrede bir kum tabakası elde edildiğinden berzahın bu noktasının Roma devrinde de deniz olduğu anlaşılmıştır¹. Bununla beraber, bütün berzahın sonradan meydana getirilmiş olduğunu tesbit etmek için berzah boyunca bir iki sondaj daha yapmak gerekmektedir. A çukuru civarında eski Helen tabakalarının araştırılması sırasında berzah meselesini bir daha tetkik etmek fırsatı ele geçecektir.

Şamlı Nikolaos'ın Nesidion yani adacık kısmı ile çağdaş olarak bahsettiği Lophos'u bulmak² düşüncesi ile Yarımada'dan 700 metre kadar doğuda kâin olan Maltepe'de Nezih Fıratlı ile birlikte yaptığımız çalışmalarda, buranın Roma ve Hellenistik çağlarında geniş iskân gördüğü, fakat büyük bir ihtimalle arkaik devirlerde de yerleşmeye sahne olduğu anlaşılmıştır. Burada elde edilen renkli çanak-çömlek, bu mahallin en geç Milâttan önce 6. asra ait kültür katları ihtiva ettiğine işaret etmektedir. Gelecek yıl kazılara Yarımada'da ve Maltepe'de daha geniş ölçüde devam edilecek, daha başka yerlerde de istikşaf ve araştırmalarda bulunulacaktır.

Daha önceki Foça kazılarında şimdilik elde ettiğimiz neticeleri kaydetmeden önce heyetimizden evvel Foça'da müteaddit defalar sondajlar yapmış olan Fransız Mühendis Sartiaux'nın çalışmalarını bir tetkik nazarından geçirmek faydalı olacaktır.

Sartiaux, Foça'da yaptığı çalışmaları 1921 de neşrettiği bir makalede³ hulâsa etmektedir. 1914 de ve 1920 de yaptığı sondajlar üzerinde bu makalesinde, 1913 de yaptığı sondajlar hakkında ise aşağı yukarı birbirinin aynı olan iki ayrı yazıda⁴ izahat vermektedir. 1913 ve 1914 yılı sondajlarının umumiyetle Helenistik ve Roma

¹ Foça'da Dalloni tarafından yapılan jeoloji araştırmaları için bk. Sartiaux, Comptes-Rendus Acad. Inscr. et Belles-Lettres 1921 s. 122 v.d.

² Şamlı Nikolaos (Jacoby, F. Gr. H. Fragment 51.)

³ M. F. Sartiaux, Nouvelles recherches sur le site de Phocée (Comptes Rendus Acad. Inscr. et Belles Lettres 1921 s. 119-129).

⁴ M. F. Sartiaux, Note sur l'exploration de l'ancienne Phocée. Communication lue à l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres 1914 s. 6-13; ve De la Nouvelle à l'ancienne Phocée, Paris 1914 (conférence faite à Marseille le 3 avril 1914, 45 sahife 13 levha). Bu son kitap Ege Turizm Cemiyetinin himmeti ile Türkçeye çevrilmiştir.

devrinden yukarı tarihlenebilecek ve Foça'nın ehemmiyeti ile mütenasip olabilecek herhangi bir buluntu vermediği⁵, buna mukabil 1920 çalışmalarının ehemmiyetli malzeme ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Sartiaux, Yarımada üzerinde yaptığı çalışmalarda Myken, jeometrik, şarkkârî, arkaik, ion, ve siyah ve kırmızı figür stillerinde seramik bulunduğunu kaydetmekte, fakat bunlardan hiçbirinden örnek vermediği gibi, elde ettiği malzemeyi nereye bıraktığını da söylememektedir.

Seramik ve küçük buluntular

Bizim, Yarımada'da yaptığımız çalışmalar, Myken seramiği müstesna olmak üzere, tamamen Sartiaux'nın ifadesini teyidedecek mahiyettedir. Heyetimizin burada halen elde ettiği en eski Yunan seramik parçaları geç jeometrik stil örneklerine aittir. Myken seramiğine hiç raslanmamışsa da eski bronz çağına ait bir kaç parça elde edilmiştir.

Yarımada'nın şimalinde bir umumi yapı veya daha büyük bir ihtimalle bir mâbet için düz bir hale getirildiği şüphesiz olan kayalık plâtförmün batı cteklerinde geç jeometrik seramik parçalarıyla birlikte kurşunî tek renkli "aiol" seramiği elde edilmiştir. Foça'nın 7. yüzyıla ait devrinden elimizde henüz pek az malzeme mevcuttur. Buna mukabil, Yarımada'da, D çukurunda bol miktarda meydana çıkan siyah figür tekniğindeki Doğu Yunan seramiği ilk defa olarak Foça'nın tarihî önemi ile mütenasip ehemmiyette elde edilmiş olan vazo eserleridir. Bu eserler arasında Mısır'da bulunmuş olan "Klazomen" nevi seramik mevcut olmayıp, eldeki örneklerin bir kısmı daha önce Bayraklı'da gün ışığına çıkmış olan bazı nevilere, bir kısmı da henüz tanımadığımız Doğu Helen çeşitlerine aittirler. Doğu Yunan seramiği ile karışık olarak ehemmiyetli miktarda siyah figürlü Attika seramiği de bulunmuştur.

Bugüne kadar az sayıda küçük buluntu elde edilmiştir. H çukurunda bulunmuş olup da aşağıda sözü geçecek olan Athena mabe-

⁵ Sartiaux'nun bahsettiği eserler arasında pişmiş topraktan grotesk insan figürlü bir vazo ile (De la nouvelle à l'ancienne Phocée levha 10, şek. 17) pişmiş toprak levhaları (Note sur l'exploration de l'Ancienne Phocée levha 8, şek. 8) arkaik devirdendir. Sartiaux'un arkaik olarak tavsif ettiği ve çok tahribedilmiş vaziyette bulunan taş aslan figürü (Note... Levha 3, şek. 6; De la nouvelle... Levha 4, şek. 7) şimdi İzmir Müzesindedir.

dine sunulmuş olmaları muhtemel olan arkaik, klâsik ve helenistik devirlere ait pişmiş toprak heykelcikler bilhassa zikre şayandır.

Mimari eserler

Hafriyatımızın çok mühim neticelerinden biri de ortaya çıkardığımız mimari parçalardır. Foça'da çalışmalara ilk başladığımız günden beri, bugün Orta mektebin bulunduğu yüksek ve üzeri düz kayalık plateforme dikkat nazarımı çekmişti. Bugünkü orta mektep binası bu yüksek kaya düzlüğünde tıpkı bir eski Yunan mâbedi gibi yükselmektedir. Yarımada'nın en ucunda ve onun en yüksek noktalarından birini teşkil eden bu kaya düzlüğü, eski yazarların bahsettiği Athena mâbedi için en münasip yer olarak gözükiyordu. Bu düşünce ile ilk kazıya mezkûr kaya düzlüğünün toprak ihtiva eden kısımlarında başladık ve ilk buluntu olarak kaya düzlüğünün şimal kenarında 6. asrın son dörtlüğüne ait iki daire şekilli akroter parçalarıyla üzerinde ion Kymation'ları bulunan çeşitli Sima parçaları elde ettik. Kaya düzlüğünün körfeze bakan batı kenarında ise bir kireç kuyusu ile bol miktarda mermer ion sütun parçaları meydana çıktı. Böylece bu kaya düzlüğünün üstünde büyük bir yapının yer aldığını ve muahhar devirlerde yıkıldıktan sonra kirece kalbedildiğini öğrenmiş olduk. Athena mâbedinin 6. asrın ilk yarısında inşa edilmiş olan ilk yapısının mermerden olmayıp yerli Foça taşından olması lâzım geldiğini ve böylece kireç kuyusuna girmemiş olduğunu düşünerek kaya düzlüğünün doğu tarafında toprağın başladığı yerde 1954 yılında geniş H çukurunu açtık ve burada ilk defa olarak 6. asrın ilk yarısına ait bir ion başlığı ile (levha III) çeşitli mimari parçalar meydana çıkardık. Böylece kaya düzlüğünün üzerinde bir zamanlar Athena mâbedinin yer almış olduğu hususundaki görüşümüz tahakkuk etmiştir. 1955 yılında doğu yöndeki çukuru genişleterek çalışmalara devam ettik ve bu defa Hellenistik devre ait bir yapı içinde Roma devrinde yapılmış olan bir ilâve duvarın moloz malzemesi arasında altıncı asrın ilk yarısına ait iki sütun başlığı parçası ile bir kaç sütun parçası elde ettik. Bugüne kadar çıkardığımız mimari parçalardan şimdilik şu neticeye varabiliriz: 6. asrın ilk yarısında ve aşağı yukarı Ephesos'daki Artemis mâbedinin zamanında inşa edilmiş olan ilk büyük yapı Harpagos tarafından ⁶ anla-

⁶ Pausanias II 31,6 ve VII 5,4. Pausanias Foça'da Gennaides adlı tanrı kadınlara ait bir mâbedin mevcut olduğunu da söyler (I 1,5).

şılan kısmen tahrip edilmiştir. Daire şekilli Akroter parçalarıyla Sima parçaları belki bu tahripten sonra 6. asrın son çeyreğinde yapılmış tamir safhasına aittir. Xenophon'un bir pasajından anlaşıldığına göre, Athena mâbedi Milâttan önce beşinci asrın sonunda yıldırımla tahribe uğramıştır⁷. Fakat yıldırımın ne dereceye kadar hasar vermiş olduğunu henüz söyleyecek durumda değiliz. Böyle olmakla beraber, H çukurunda meydana çıkan hurma dallı büyük sütun başlık belki de bu tahripten sonra dördüncü asırda veya Helenistik devirde yapılmış onarım sırasında meydana gelmiştir. Arkaik başlıkların ve sütun parçalarının Roma devrinde inşa malzemesi olarak kullanılmış olması birinci yapıya ait mühim kısımların Roma devri içine kadar ayakta durmuş olduğunu açığa vurmaktadır. Mamafih Pausanias'ın Ephesos'daki Artemis mâbedi ile birlikte bir harika olarak bahsettiği mâbedin⁸ Roma devrinde yapılmış mermer yapı olması lâzım gelir.

H çukurunda Helenistik devre ait enteresan yapılar meydana çıktığı gibi (Levha IV b) burası arkaik çağ içine kadar giden seramik ve çeşitli buluntular da vermiştir. Bu çukur genişletilerek Athena mâbedine ait kalıntıların araştırılmasına devam edilecektir. Herodot'un anlattığına göre Harpagos şehri muhasara ettiği zaman Foçalılar mâbedlerindeki bütün heykelleri ve sunuları götürmüşler, yalnız taştan, madenden olanlarla resim halinde olanları yerlerinde bırakmışlardır⁹. Bu itibarla Harpagos'un şehri aldığı sırada vaki olan tahribat neticesinde toprağa intikal etmiş bazı küçük kalıntılarla taş heykellerin parçalarını ele geçirmemiz ihtimali mevcut olduğundan bu mahalde çalışmanın faydalı ve verimli olacağına kani bulunuyoruz.

Siyah figürlü doğu Yunan seramiğinin elde edildiği D çukurunda 6. asra ait bir evin mühim kısımları meydana çıkarılmıştır. Bu evin bir odasının üç duvarı rektognal, bir duvarı da yalnız dış yüzde olmak üzere polygonal'dir (levha II ve IV a).

Herodotos'un hususî bir önemle övdüğü 6. asır Foça şehri du-

⁷ Xenophon, Hellenika I 3,1.

⁸ Pausanias VII 5,4. Strabo'dan (XIII 601) Foça'daki mâbette oturur vaziyette bir Athena bulunduğunu öğreniyoruz. Athena Foça'da bir kitabe ile de tevsik edilmiş (BCH, 1, s. 84-Nr. 17) olup paralarda da görülmektedir. (B. M. C. İonia pl. V 2,4). Foça'da muhtemelen Apollon kültü de vardı; bu hususta (Bilabel, Die ionische Klonisation s. 243).

⁹ Herodot I 164

varı¹⁰ için yaptığımız küçük araştırmada ancak Roma çağına ait bir kısım elde etmek mümkün oldu.

Yarımada'nın doğusunda berzah kısmında ve orta çağ şehir surunun yakınında açılan F çukurunda bir büyük yapıya ait Roma devri güzel işlemeli mimari bloklar elde edilmiştir (levha V, VI). Bunların Foça'nın Roma devri Agorasına ait olması muhtemeldir.

Foça'nın kuruluşu hakkında

Eski yazarların mühim bir kısmı Foça'nın Orta Yunanistan'dan gelen Helenler tarafından kendilerine Kyme'lilerin müsaade ettiği mahalde kolonize edilmiş olduğunu kaydederler¹¹. Josef Keil¹² eski yazarların bu ifadesini Foça'luların Yunanistan'da Phokis'de oturan halkla bir tutmak yanlısına ve ion kolonizasyonunun Attika'ya bağlamak gayretine atfetmekte ve Φώκαια adının Yunanca φῶκαι yâni fok balıkları sözünden geldiğini söylemektedir¹³. Mezkûr müellif, Foça limanı önündeki adaların deniz yüzüne çıkmış fok balıklarına benzediğini yazmakta ve Pausanias'ın bir pasajına işaret ederek iskânın Teos ve Erythrai'dan gelen İon'lar tarafından vâki olduğunu kaydettirmektedir¹⁴.

Hafriyatta şimdiye kadar elde ettiğimiz malzemeyi eski yazarların verdikleri yukarıdaki malûmat muvaceshesinde tetkik edersek aşağıdaki neticelere varırız.

Bugüne kadar hafriyatta elde ettiğimiz en eski seramik doğu Yunan stilindeki geç jeometrik kap parçalarıdır. Buna göre Foça'nın Teoslular veya Erythrai'lular tarafından kolonize edilmiş olması hususu

¹⁰ Herodot I 163. Foça şehir duvarı büyük ölçüde kaya üzerine kurulmuş olduğundan onun da kalıntılarını bulmak çok güç olacaktır. (Benzer bir durum için bak Ramsay JHS IX S. 376) bununla beraber berzahın civarında ve küçük liman yönünde bazı izlerin bulunması ihtimali mevcuttur. Roma devrine ait şehir duvarı için bk. Livius, 37, 31.

¹¹ Strabon XIV 633; Pausanias VII 3, 10; Şamlı Nikolaos FGr. H II 1, 352 Frgm. 51.

¹² Josef Keil, Pauly-Wissowa cilt XX 1. Phokaia s. 444.

¹³ Zaten arkaik devir Foça paralarında fok balığı tasvirinin bulunması da şehrin adını bu balıktan aldığı gösterir. (Head, HN2 587 Brit. Mus. Ionia 9 ve devamı.)

¹⁴ J. Keil, Pauly - Wissowa cilt XX 1. Phokaia s.444, Pausanias VII 3,8.

teyyüd etmektedir. Ayrıca mühim bir netice olarak, başka yerde tafsilen anlattığımız İon Expansion'unu¹⁵ burada da tesbit etmiş olduğumuzu bilhassa zikretmek lâzımdır. İzmir'in Kolophon tarafından ionlulaştırılması geç jeometrik seramiğin bulunduğu tabakaların devrinde vaki olduğuna göre¹⁶ Foça'nın da aynı devirde, yani aşağı yukarı 8. asrın ortalarında İonlular tarafından iskân edilmiş olduğu ortaya çıkmaktadır.

Foça'nın İon'lulardan önceki iskân safhasına gelince, bunun hakkında hafriyatımız henüz bir netice vermemiştir. Bununla beraber, Foça'nın İon'lulardan önce Kyme'li Aiol'lar tarafından meskûn olduğunu düşünüyoruz. Bol miktarda elde ettiğimiz tek renkli kurşuni aiol seramiği hep polykrom geç jeometrik seramikle birlikte bulunmuştur. Demek ki İon'lular aiol'lı Kyme'lilerle beraber oturmuşlar ve belki de burayı harp ile değil ticaret yolu ile ve muslihaneye bir şekilde yavaş yavaş kolonize etmişlerdir. İon'lularla Aiol'lerin birlikte oturmalarından bir Aiol bölgesi olan bu mahalde daha önce Kyme'li Aiol'lerin ikamet etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Zaten yukarıda zikredildiği gibi eski yazarlar da bunu ifade etmektedirler. Hafriyatımız sırasında Foça'nın İon safhasından önceki aiol safhasına ait kalıntılar da bulacağımızı ümit etmekteyiz.

Arkaik mezarlığı tesbit etmek bakımından olan mesaimiz henüz bir netice vermedi. Arkaik mezarlık bulunduğu takdirde Foça'daki çalışmalarımız şüphesiz ki çok daha verimli bir safhaya girecektir. Gelecek yıl çalışmaları birinci plânda Yarımada'da arkaik tabakaların mümkün olduğu kadar geniş bir saha içinde araştırılmasına hasredilecektir. Bunun haricinde nekropolis'i aramak ve Maltepe'de daha eski iskân tabakalarının mevcut olup olmadığını araştırmak hususundaki çalışmalara devam edilecektir.

Karadeniz'in Anadolu kıyılarında, Çanakkale Boğazı ve doğu Akdeniz'de¹⁷ yani o zamanki ticaret dünyasının en mühim noktalarında bir düzüneden fazla koloni¹⁸ kurmuş olan Foça, 600 tarih-

¹⁵ Ekrem Akurgal, Phrygische Kunst 118.

¹⁶ ibid.

¹⁷ Marsilia'da yapılan kazılarda çıkan eserler için bk. de M.G. Vasseur, L'origine de Marseille 1914 (Annales du Musée d'Histoire Naturelle Tome 13; P. Jacobsthal-E. Neuffer, Gallia Graeca (Préhistoire II, 1 h. 1-64); B. Benoit, The new excavations at Marseilles, AJA, 53 1949 s. 237-240.

¹⁸ Bilabel, Die ionische Kolonisation s. 239-246.

lerinde Doğu Helen şehirlerinin en parlaklarından biri idi. Bu itibarla burada önümüzdeki yıllarda devam edecek olan hafriyatın arkeoloji bakımından yeni, güzel neticeler vereceği ümit edilebilir.

KYME SONDAJLARI

Kyme harabelerinin şehirden uzak ve bilhassa yambaşındaki bataklıktan dolayı sıtmalı bir yer olması hasebiyle bu mahalde büyükçe bir kazı kampının kurulması güç olduğundan Kyme çalışmalarını Foça'dan idare etmek gerekiyordu. Bu itibarla, Foça'da çalıştığımız sırada Kyme'de de sondajlar yapmak her bakımdan çok elverişli görüldüğünden Ağustos ayında, Dr. Baki Ögün'ün idaresinde çalışmalara başladık. Kyme'de en eski tabakaları aradığımız için, Çekoslovak'ların çalışmış oldukları ve 4. veya 5. asırdan önce iskân edilmemiş olan yüksekçe tepenin cenubundaki alçak ve yayvan tepe üzerinde çalışmağa başladık. Kyme'de 1952 yılı ekim ayında Müzeler Şube Müdürü Ahmet Dönmez'le birlikte yaptığımız araştırmalarda burada bulduğumuz geç jeometrik ve subjemetrik seramik parçaları bizi bu düşünceye götürmüştü. 1953 yılında bu tepede yaptığımız müteaddit sondajlarda arkaik ve orientalizan ve geç jeometrik seramik parçaları elde etmemize rağmen, hiçbir noktada Roma devrinden yukarıya giden bir yapı katına tesadüf etmek mümkün olmadı. Birçok noktalarda yarım metre veya bir metre derinlikte bazan 30/40 santimetre derinlikte kaya zuhur etti. Bu sondajlardan edindiğimiz kanaat şudur ki, Kyme geç Roma devrinde büyük ve pek de zengin olmayan bir yerleşmeye sahne olmuştur. Zemin kaya ve üzerindeki inşaat da taştan olduğundan her yerleşme kendisinden önceki yapı kalıntılarını yıkmış ve böylece eski kültür tabakalarından bugüne kadar hemen hemen bir şey kalmamıştır.

Arkaik devir tabakalarına ancak yukarıda adları geçen iki tepe arasındaki vâdide tesadüf etmek mümkün oldu. Fakat zaman ve imkân mevcut olmadığından çalışmalara burada son verildi.

Kyme'deki çalışmalar sırasında arkaik yerleşmenin bulunduğu tepede Roma devrine ait küçük buluntularla bir iki kolossal figür'e ait kol, bacak parçaları elde edilmiş ve dördüncü asra ait olması lâzımgelen bir yapının enfes işçilikteki pilaster başlıklarından bir tanesi ele geçirilmiştir (Levha XI a).

Kyme'de bizden önce yapılan araştırmalarda siyah figürlü Doğu Yunan seramiğine ait bir iki güzel parça¹ ile 6.asrın ikinci yarısına ait üç güzel heykel kabartma² ve Çekoslavak'ların kazalarıyla de Milâttan önce 4. asırda inşa edilen ve Milâttan önce 2. asırda İsis ibadetine tahsis edilen bir mâbetle³ güzel bir Afrodit heykeline ait bir baş⁴ elde edilmiştir. Bunlarla birlikte elde ettiğimiz buluntular Kyme'nin geç devirlerde çok tahrip edilmiş olmasına rağmen, kıymetli eserler verecek bir merkez olduğuna işaret etmektedir. Bununla beraber bizim gelecek yıl burada yapacağımız araştırmalar erken Yunan çağına ait tarihî problemlerin halli hususuna teksif edilecektir.

Kyme yukarıda söylediğimiz gibi, birinci derecede ziraatle meşgul bir şehirdi. Bu itibarla, ticaretle geçinen Batı Anadolu Helen şehirleri içinde ayrı bir karakter taşıdığından bilhassa tetkike değer bir merkezdir. Hesiod'un babası Kyme'de doğmuş bir çiftçi idi⁵. Kyme'nin Aiolis bölgesindeki en büyük şehir⁶ olması onun değerini ayrıca artırmaktadır. Burada Milâttan önce 4. asırda yaşamış olan tarihçi⁷ Ephoros'un eski usul de tarih yazmış olması Kyme'nin kültür bakımından uzun zaman geleneğe bağlı kaldığını anlatmaktadır. Kyme'liler çok mahfuz olan limanlarında kalan gemilerden şehirlerin kuruluşundan ancak üç yüz sene sonra liman parası almışlar⁸ ve anlaşılan bir çiftçi millet olarak biraz kenarda kalmış durumda yaşamışlardır. Hattâ Kyme'liler alay mevzuu olacak kadar geri ve

¹ Dümmler, RM 3, 11888 159 v.d. Levha 6; Buschor, Griechische Vasenmalerei 2 s. 106, şek. 76.

² BCH 13, 1889 s. 543 levha 8; Mendel, Catalogue II Nr. 520-522. Kyme'de pişmiş toprak eserler (BCH 10, 1886 s. 492 levha 13) ve çeşitli kitabeler bulunmuştur. (BCH 13 1889, s. 560 v.d. Pauly-Wissowa XI 2 s. 2475.). Ayrıca bk. Rosbach, über ein Seleukidenheiligtum beim aiolischen Kyme AA 1901 s. 99 v.d.

Baltazzi bey'in yaptığı hafriyat hakkında BCH 1925 s. 477. Bunların dışında ayrıca bk. Schuchhardt, Altertümer von Pergamon I s. 95; Picard et Plassart BCH 1913 s. 155 v.d.

³ Salac, BCH 1925 s. 476-478.

⁴ Şimdi İzmir Müzesindedir.

⁵ Strabon XIII 622.

⁶ Strabon XIII 622. Herodot da Kyme'yi Aiol şehirlerinin en başında zikreder (I 149).

⁷ ibid.

⁸ ibid.

safdil olmakla meşhurdurlar⁹. Bununla beraber, Pamphylia'da Side şehrini kurmuş olmaları¹⁰ Kyme'lilerin inkişaf kaydeden bir hayat sürdüklerini anlatmaktadır. Kyme'nin 7. asra kadar kiralıklıkla ve Ahamenit'lerin 513 tarihinde tesis ettikleri Tyrannis devrine kadar da oligarchi ile idare edilmesi bu şehrin her bakımdan komşularından ayrı bir hüviyete malik olması lâzım geldiğini gösterir¹¹.

Eski yazarlarda Kyme orta ve şimal Yunanistan'da oturan Aioller tarafından¹² iskân edilmesinden dolayı Aiolis adını taşır. Diğer bir adı da yine Orta Yunanistan'da Phrikios dağının bulunduğu Lokris bölgesindeki Helenlere atfen¹³ Phrikonis'tir. Böylece Kyme¹⁴ ve diğer Aiolis şehirlerinin¹⁵ ana vatanın daha çok ziraatle meşgul olan orta ve şimal bölgesinden gelen Helenler tarafından kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Kuruluşu hakkında verilmiş kesin bir tarih yoktur. Fakat Eusebios kroniğinde yine bir Aiolis şehri olan Myrina'nın 1046 tarihinde kolonize edilmiş olduğunun gözükmesi bize¹⁶ Kyme'nin de bu tarihlerde iskân edilmiş olması lâzımgeldiğini anlatır. Geçen sene elde ettiğimiz arkaik tabakanın altında erken Helen çağına kadar inen kültür katları bulmak mümkün olduğu takdirde, Bayraklı'da tesbit edilen bazı neticeleri kontrol etmek kabil olacaktır. Bayraklı'da eski İzmir'in en eski Helen tabakasında elde edip Aiol adını verdiğimiz¹⁷ seramiğin Kyme'de güzel ve sağlam örnekler elde etmek suretiyle daha belirli bir şekilde tanınmasının mümkün olacağını ümit etmekteyiz.

EKREM AKURGAL

⁹ ibid.

¹⁰ Strabon XIV 677; Arrian, Anab. I 26. Side'de şimdi Arif Müfid Mansel'in yaptığı hafriyat için bk. (1947 senesi Side kazılarına dair Ön Rapor Ankara Türk Tarih Kurumu 1951).

¹¹ Büchner, Kyme, Pauly-Wissowa cilt XI 2.

¹² ibid. (Mela I 18, 1. Vell. I 4).

¹³ Herodot I 149; Strabo XIII 582, 621.

¹⁴ Strabon'a göre Kyme sözü bir Amazonun adından alınmıştır (XIII 622 ve XII 550).

¹⁵ Larisa'nın kuruluşu için bk. Schefold, Larisa am Hermos I s. 16.

¹⁶ Eusebios VII 1, 69; 12 c; VII 2; 183 c. Helm (Ruge, Pauly-Wissowa. Suppl. VI Myrina s. 616).

¹⁷ Ekrem Akurgal, Phrygische Kunst 57/58, 118.